

УДК 94(477):929 КРИП'ЯКЕВИЧ: ОМ. ТЕРЛЕЦЬКИЙ

Олег ПОЛЯНСЬКИЙ, Руслана ТРУБА

**ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ ТА ОМЕЛЯН ТЕРЛЕЦЬКИЙ:
ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧОТИРМА ОКУПАЦІЯМИ
(СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ)**

У національному русі на західноукраїнських землях ХІХ – першої половини ХХ ст. можна виділити кілька етапів, сутність яких значною мірою визначається складом учасників, зокрема його провідної верстви. Так, першу половину ХІХ – середину ХІХ ст. називають “добою священників”, другу половину ХІХ – початок ХХ ст. добою “адвокатів та істориків”, а першу половину ХХ ст. відповідно можна визначити як “добу військових”.

Якщо в другій половині ХІХ ст. “священники і адвокати”, поруч із теоретичною розробкою ідейних засад національного руху, дуже часто практично реалізовували свої концепції як послі (депутати) Галицького сейму і Віденського парламенту, то історики, в основному, займалися ідеологічним забезпеченням цього руху. Їхнє першочергове завдання полягало у виробленні “історичної метрики” для молодого української нації, обґрунтуванні тяглості українського історичного процесу. Вони (історики), за окремими винятками, не мали можливості реалізувати себе у вищих державних навчальних закладах і змушені були працювати у гімназіях, реальних школах тощо. Водночас саме вони, взяли на себе значну частину важливої громадської діяльності, формували історичну свідомість нації, зберігали і плекали народні традиції, мову, національну церкву, ширили просвіту, культуру, створювали різні культурно-освітні, економічно-господарські інституції, тобто закладали міцний фундамент під майбутню будову української держави.

У цьому контексті порівняльний аналіз життєвого шляху, педагогічної, громадської та наукової діяльності Івана Крип'якевича і Омеляна Терлецького, незважаючи на тринадцятирічну вікову різницю, розглядається нами як можливість подивитися на тогочасні суспільно-політичні процеси, розвиток української історіографії, дещо під іншим кутом зору. Адже вони обидва походили із священничих родин, здобували вищу освіту і розпочинали професійну кар'єру за Австрії, основний науковий доробок створили у т.зв. Другій Речі Посполитій, змушені були жити і працювати в умовах нацистської окупації й тоталітарного комуністичного режиму.

Обидва навчалися на філософському факультеті Львівського університету, були учнями професора Михайла Грушевського й належали до його Львівської історичної школи, свої перші наукові розвідки опублікували за його сприяння у “Записках НТШ”, але належали до державницького напрямку в українській історіографії. За австрійських і польських часів викладали у середніх навчальних закладах Галичини. Під час Першої світової війни займалися громадською діяльністю по лінії Союзу Визволення України. Протягом багатьох років тісно співпрацювали

з “Просвітою”, Науковим товариством імені Шевченка (далі – НТШ) й іншими українськими інституціями. У 1939–1941 рр. разом працювали у Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР та Львівському університеті. В роки німецької окупації співпрацювали з Українським Центральним Комітетом, Українським видавництвом, Об’єднанням українських наукових робітників, Літературно-мистецьким клубом. Публікувалися в українській пресі Генерал-губернаторства та Райхскомісаріату “Україна”. У повоєнний період продовжували роботу в академічних установах УРСР та Львівському університеті. Обоє зазнали brutальної нищівної несправедливої критики і переслідувань як учні Львівської історичної школи Михайла Грушевського. Іван Крип’якевич пережив свого старшого товариша на дев’ять років. Могили обох знаходяться на Личаківському цвинтарі Львова, міста, в якому пройшла більша частина їхнього непростого життя під чотирма окупаціями.

Слова академіка Ярослава Ісаєвича про І. П. Крип’якевича: “Властиві Іванові Петровичу справжня, цілісна інтелігентність, вроджений аристократизм у поведінці, людяність, почуття обов’язку були типові для кращих представників тієї інтелігенції, яка стала авангардом національного відродження. Напевне, почуття обов’язку було тут ключовим складником”¹, без перебільшення можна віднести й до О. А. Терлецького.

Звичайно, це були особистості, так би мовити, різної наукової вагової категорії. І. П. Крип’якевич – випускник Львівського університету (1909), доктор філософії (1911), доктор історичних наук, професор (1941), академік (1958), автор понад дев’ятсот наукових праць й О. А. Терлецький – теж випускник Львівського університету (1896), професор гімназії (1902), доцент університету (1941), автор понад сто сімдесят публікацій².

Чимало фактів та епізодів їхнього життєвого шляху, навчання, педагогічної, громадської та наукової діяльності дуже часто перетиналися, інколи мали спільне коріння і т.д. Так, обидва походили із священничих родин і по лінії батьків їх родовід тягнеться із Ярославщини. У одній із своїх генеалогічних розвідок І. Крип’якевич пише, що “родина Крип’якевичів походить з Поздзяча, повіт Перемишль. [...] Родина традиція якнайстаршого нашого предка згадує Григорія Крип’якевича, пароха Полкинь, повіт Ярослав. В дійсності, як стверджено на основі метрик в Полкинях – це був Іван Крип’якевич, що народився коло 1734 р., а умер в Полкинях, як бувший парох [...] в 84 році життя”³. Зазначимо, що с. Поздзяч 1977 р. перейменовано на Лешно і розташоване неподалік м. Перемишля, а с. Полкині Ярославського повіту, в яких похований прапрадід Івана Петровича, знаходиться лише за 7 км від м. Ярослава. Батько І. Крип’якевича – Петро Франц (1857–1914) народився в Горишеві Польським Замоїського повіту, у 1869–1874 рр. навчався у російській

¹ *Ісаєвич Я.* Іван Крип’якевич – історик і організатор наукового життя / Я. Ісаєвич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8 – С. 7.

² Бібліографія друкованих праць Івана Крип’якевича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8. – С. 19–72; *Полянський О.* Історична концепція та історіографічна спадщина Омеляна Терлецького / О. Полянський, Р. Труба // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук, статей]. – Львів, 2016. – Вип. 5. – С. 31–52.

³ *Крип’якевич І.* Історія декількох священників родини Крип’якевичів / І. Крип’якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8. – С. 143

гімназії в м. Холм, згодом у Львівській гімназії та духовній семінарії. Окрім того, що отримав священничі свячення, здобув диплом доктора богослов'я у Віденському університеті, був глибоким знавцем візантійської гимнографії, пробував свої сили на літературній ниві і залишив після себе ряд друкованих праць.

О. А. Терлецький – народився у с. Крамарівка Ярославського повіту в родині греко-католицького священника, який у 1873–1876 рр. був парохом у місцевій церкві, а з 1876 р. священникував на парафії в с. Полнятичі (15 км від м. Ярослав), де й помер і могила якого знаходиться на території церкви. У 1884–1886 рр. О. Терлецький навчався у Ярославській гімназії. Його мати – Кароліна-Тереза Вахнянин, була рідною сестрою відомого діяча Анатолія Вахнянина⁴. У зв'язку з раптовою смертю батька Омеляна на виховання взяв рідний дядько Іван Вахнянин – професор Стрийської гімназії, відомий громадський діяч. Упродовж 1886–1892 рр. у цій гімназії навчався О. Терлецький, тоді коли І. Крип'якевич у 1896–1904 рр. вчився у ІV львівській гімназії.

Варто зазначити, що формування національної свідомості обох розпочалося саме під час навчання у гімназії. Так, І. Крип'якевич згадував: “Хоч ми з братом знали українську мову і дещо літератури, звали себе русинами, то не мали ясної національної свідомості. Батько дбав більше про наш релігійний світогляд. Свідомість розбудилася через впливи товаришів у гімназії. В ІV гімназії бувало до ста українців, а між ними деякі свідоміші, що прийшли з провінції [...] Найбільш діяльний з нашої гімназії був Степан Гасюк [...], що приносив нам журнал молоді “Молоду Україну”, всякі брошури і книжки та заохотив нас до української літератури. [...] Гасюк, чи хтось інший завів мене до бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка [...] і мені бібліотекар Михайло Павлик, добряча людина, позичив мені без ніякої поруки Записки НТШ [...]. Це наукове видання зробило на мене велике враження (я був тоді в VI кл.) і я рішив стати істориком України”⁵.

У Стрийській гімназії у 1886–1887 н. р., тобто коли до третього класу туди прийшов О. Терлецький, навчалось 190 поляків, 116 українців й 1 німець⁶, а в третьому класі 26 поляків і 21 українець⁷. Саме тут у місцевій гімназії закладалися основи світоглядних і проукраїнських позицій О. Терлецького. Учні гімназії під впливом українських професорів І. Вахнянина, К. Горбала, Ю. Федусевича наполегливо студювали україністику, по крихті збирали і вивчали джерела з історії України. Надзвичайно популярними серед них були книги Руської історичної бібліотеки, зокрема, серія історичних монографій М. Костомарова про Богдана Хмельницького⁸.

Таким чином, визначальний вплив на формування національної свідомості О. Терлецького мав рідний дядько – професор Іван Вахнянин, в будинку якого

⁴ Труба Р. Омелян Терлецький (1873–1958) / Р. Труба. – Львів, 2013. – С. 9.

⁵ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / І. Крип'якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8 – С. 86.

⁶ Wiadomości szkolne // Sprawozdanie dyrekcji c. k. Wyższego Gimnazjum Realnego w Stryju za rok szkolny 1888. – Stryj: Nakładem funduszu naukowego, 1888. – S. 26–27.

⁷ Wiadomości szkolne // Sprawozdanie dyrekcji c. k. Wyższego Gimnazjum Realnego w Stryju za rok szkolny 1887. – Stryj: Nakładem funduszu naukowego, 1887. – S. 22.

⁸ ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 11. Барвінський Олександр. – Спр. 5675/347. Охримович Володимир. Листи до Олександра Григоровича Барвінського. – Арк. 1.

після смерті батька, протягом 1886–1892 рр. він проживав, навчаючись у Стрийській гімназії.

Отже, формування світогляду й становлення національних поглядів О. Терлецького й І. Крип'якевича, розпочалося в родинному священничому середовищі, продовжилося у початковій школі і гімназії й завершилося у Львівському університеті. Звичайно, суспільно-політична ситуація та стан українського шкільництва в Галичині в середині 80 – першій половині 90-х рр., коли в школі та гімназії навчався О. Терлецький і в другій половині 90-х – на початку 1900-х рр., в період навчання І. Крип'якевича, були дещо відмінними, але загалом процес становлення цих молодих людей як особистостей був ідентичним.

Визначальним для усього подальшого життєвого шляху О. Терлецького й Крип'якевича стало навчання на філософському факультеті Львівського університету. Перший навчався тут у 1892–1896-ому, інший у 1904–1909 роках, тобто різниці між часом їх вступу в університет дванадцять років. За цей період деякі тенденції розвитку Львівського університету дещо змінилися. З одного боку, незважаючи на національний склад студентів (1899 р. тут навчалось 895 римо-католиків і 545 греко-католиків), у 1907 р. функціонувало 59 польських і всього 7 українських кафедр⁹, посилювався процес його колонізації. З другого, із створенням кафедри загальної історії із спеціалізацією з історії Східної Європи та прибуттям до Львова Михайла Грушевського, який очолив її, виникли сприятливі умови для розвитку української історичної науки, національної ідентифікації українців, їх політичної легітимізації. Ці позитивні тенденції ще більше посилювалися, коли М. Грушевський очолив НТШ і розпочав редагування його “Записок” та інших видань.

Варто зауважити, що окремі викладачі університету навчали і О. Терлецького, і І. Крип'якевича, до них, зокрема належали професори Л. Фінкель, Б. Дембінський, А. Регман та ін. Вирішальну роль у формуванні їх наукового світогляду, становленні історичних поглядів і утвердженні як істориків України відіграв Михайло Грушевський. Як відомо, двадцятисемирічний М. Грушевський прибув до Львова у 1894 р. Починаючи з 1894–1895 н.р., тобто на третьому і четвертому курсах, О. Терлецький вивчав курс історії Русі та історіографію, які викладав професор М. Грушевський. Окрім того, він відвідував знамениті семінари вченого¹⁰.

Як згадував пізніше М. Кордуба: “На виклади Грушевського записалося все, що причислялося до українства”¹¹. Серед тих, хто власне навчався з О. Терлецьким він, крім себе, називає Д. Корейця, який як і О. Терлецький, закінчив Стрийську гімназію, а також Ю. Левицького, Є. Барвінського, Зарембу. Сам М. Грушевський серед своїх учнів в університеті перелічує значно ширше коло своїх вихованців: О. Терлецький, Д. Коренець, М. Кордуба, С. Томашівський, С. Рудницький, О. Целевич, Ю. Кміт, З. Кузеля, О. Чайківський, В. Гарасимчук, О. Сушко, Ф. Голійчук, І. Джиджора, І. Кревецький, І. Крип'якевич¹². Як бачимо, список М. Грушевського починається з О. Терлецького і закінчується І. Крип'якевичем. Із багатьма з них вони будуть

⁹ Качмар В. Вища школа / В. Качмар // Історія Львова: у 3 т. – Львів, – Т. 2. – С. 345–346; Енциклопедія Львова. – Т. 4. – С. 386.

¹⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Спр. 717. – Арк. 343 зв., 344; Там само. – Спр. 365. – Арк. 34.

¹¹ Кордуба М. Приїзд проф. Грушевського до Львова (особисті спомини) / М. Кордуба // Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1916. – Ч. 128 (68). – 10 грудня. – С. 795.

¹² Грушевський М. Автобіографія / М. Грушевський. – Б.м.: [б.в.], 1906. – С. 7.

співпрацювати в різних навчальних закладах, наукових установах, громадських організаціях, починаючи з австрійських часів і закінчуючи радянським періодом.

Згодом М. Грушевський високо оцінить діяльність І. Крип'якевича як історика: "Іван Крип'якевич належить до найбільш активних історичних дослідників Галичини [...]. Почавши свою наукову роботу з 1905 р., він продовжував її неухабно, незважаючи на всі пертурбації галицького життя і несприятливі обставини учителя середньої школи. Кілька разів він стояв на порозі університетської професури, але обставини не дали йому змоги перейти на сю дорогу"¹³.

О. Терлецький лише на схилі віку переступив поріг університетської кафедри, але в часах, коли це трапилося, це принесло йому певну satисфакцію і водночас гіркі розчарування. М. Грушевський не оминув своєю увагою перші історичні розвідки О. Терлецького. В огляді джерельної бази до розділу "Боротьба за Галицько-Волинські землі" IV тому "Історії України-Руси" вчений позитивно оцінює статтю молодого дослідника "Політичні події на Галицькій Русі в р. 1340"¹⁴.

До речі, варто зауважити, що науковий шлях О. Терлецького й І. Крип'якевича, за сприяння М. Грушевського розпочався саме із публікацій в "Записках НТШ". Так, О. Терлецький у 1895–1896 рр., 1899 р. опублікував у цьому виданні сім рецензій на праці російських і польських авторів¹⁵. У 1896 р. в "Записках" побачили світ його дві великі аналітичні статті¹⁶. Перші історичні розвідки І. Крип'якевича, теж видрукувані в "Записках НТШ". Лише у 1905 р. тут було опубліковано одинадцять його матеріалів різного формату, в тому числі "Матеріали до історії торгівлі Львова"¹⁷ і п'ять рецензій¹⁸.

Зауважимо, що О. Терлецький з 1898 р. зосередився на педагогічній праці в навчальних закладах Тернополя, звідки у 1904–1905 рр. виїхав у наукове відрядження до Італії та Греції. Лише зрідка в спеціалізованих виданнях та пресі появлялися його публікації. Зокрема, в 1912–1913 рр. спочатку польською, згодом українською мовою було видруковано його праці "Антропогеографія в середних школах"¹⁹, "Дві лекції географії в середних школах"²⁰. Окремою книжкою в Тернополі в 1909 р.

¹³ Рубльов О. До історії співпраці Івана Крип'якевича з установами ВУАН / О. Рубльов // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8 – С. 756.

¹⁴ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М. Грушевський; [Репринтне відтвор. видання – 1907 р.]; [редкол.: П. С. Сохань та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1993. – Т. 4. – С. 434.

¹⁵ Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1895. – Т. V. – С. 67–68, 71; Там само. – Львів, 1895. – Т. VIII. – С. 17–18; Там само. – Львів, 1896. – Т. IX. – С. 12–14; Там само. – Львів, 1896. – Т. XIV. – С. 25; Там само. – Львів, 1899. – Т. XXX. – С. 35–37.

¹⁶ Терлецький О. Політичні події на Галицькій Русі в р. 1340 по смерті Болеслава Юрія II / О. Терлецький // ЗНТШ. – Львів, 1896. – Т. XVI. – С. 1–26; Його ж. Козаки на Білій Русі в р. 1654–1656 / О. Терлецький // ЗНТШ. – Львів, 1896. – Т. XIV. – С. 1–30.

¹⁷ ЗНТШ. – Львів, 1905. – Т. 65. – Кн. 3. – С. 1–46.

¹⁸ ЗНТШ. – Львів, 1905. – Т. 68. – Кн. 6. – С. 16–23, 23–25; Там само. – Т. 65. – С. 17–19; Там само. – Т. 65. – Кн. 3. – С. 24–28.

¹⁹ *Emilian Terlecki. Antropogeografim w szkołach średnich / E. Terlecki // Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnopolu za rok szkolny 1911/12.* – Tarnopol: Nakładem funduszu naukowego, 1912. – S. 12–32; Його ж. Антропогеографія в середних школах / Омелян Терлецький // Наша школа. – Львів; Чернівці, 1913. – Рік V. – С. 234–259.

²⁰ Його ж. Дві лекції географії в середних школах / О. Терлецький // Наша школа. – Львів; Чернівці, 1913. – Рік V. – С. 36–43, 84–91.

вийшло його дослідження “Василь Костянтин князь Острожский. История фондации князя Острожского в Тернополи”²¹, в місцевій газеті “Подільський голос” та в “Ділі” О. Терлецький помістив кілька своїх матеріалів²².

У цьому плані І. Крип’якевич виявився значно плодотивішим автором. Ще під час навчання в університеті (1904–1908) у різних виданнях вийшло близько 50 його публікацій, в тому числі написана на архівних матеріалах “Львівська Русь в першій половині XVI в.”, збірник документів з історії українського козацтва як восьмий том “Жерел до історії України-Руси”, з вступною статтю – розвідкою “Козаччина і Баторієві вольності”, численні рецензії, матеріали, огляди в “Записках НТШ”, “Ділі” та інших виданнях²³. Після закінчення університетських студій працював учителем гімназії в Рогатині (1909–1910), бібліотекарем НТШ (1910–1912), учителем у гімназіях Львова (1912–1925), Жовкві (1929–1934).

Якщо О. Терлецький, мав відрядження до Греції та Італії (1905–1906) по лінії Міністерства віровизнань та освіти Австрії, після якого згодом опублікував кілька науково-популярних статей²⁴, то І. Крип’якевич, ще студентом у 1907 р. з ініціативи М. Грушевського по лінії НТШ виїжджав у наукові відрядження до архівів Кракова, Варшави (1910) та Москви (1910), в яких проводив пошук джерельних матеріалів до історії українського козацтва і національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Науковим результатом цих відряджень, окрім уже згаданих публікацій, став захист докторської дисертації “Козаччина і Баторієві вольності” та десятки інших статей, добірок документів та інших матеріалів.

У силу певних обставин О. Терлецький докторської дисертації не захищав, але це не завадило йому брати активну участь в науковому житті краю, опублікувати вагомі дослідження, в т.ч. книжкового формату. Згодом у 1921 р. його було обрано дійсним членом історико-філософської секції²⁵. Дану секцію у цей період очолював І. Крип’якевич, який дійсним членом товариства став ще у 1911 р. У 1936 р. відбулася реорганізація історико-філософської секції, внаслідок чого наукова робота зосереджувалася у новостворених комісіях: старій історії України, якою керував І. Крип’якевич, історично-джерелознавчій, яку очолив О. Терлецький, і музикологічній під проводом С. Людкевича. І. Крип’якевич з приводу роботи історично-джерелознавчої комісії у своїх спогадах зауважує: “Окремий характер

²¹ Його ж. Василь Константин князь Острожский. История фондации князя Острожского в Тернополи / О. Терлецький. – Тернопіль, 1909. – 47 с.

²² Його ж. Про Шевченківські вечерниці / О. Терлецький // Подільський голос. – 1904. – 1 грудня. – С. 2; Його ж. Два музеї / О. Терлецький // Подільський голос. – 1906. – 25 січня. – С. 1–2; [продовж, у]: Ч. 2. – 1 лютого. – С. 2; Його ж. Кілька спізнених уваг про Шевченківські концерти у Львові / О. Терлецький // Діло. – 7 мая. – С. 6–7; [продовж, у]: 8 мая. – С. 7; 9 мая. – С. 6–7.

²³ Див. детальніше: Бібліографія друкованих праць Івана Крип’якевича. – С. 19–22.

²⁴ *Терлецький О.* Вибух Везувія: (оповідання наочного свідка) / О. Терлецький // Життя і знання. – Львів, 1929 – Рік II. 1928–1929. – Ч. 16 (4). – С. 108–114; Його ж. Мандрівні народи / О. Терлецький // Там само. – Ч. 19/20 (7/8). – С. 204–209; Його ж. На Ватиканському горбі / О. Терлецький // Там само. – Ч. 22/23 (10/11). – С. 310–317; Його ж. Первісна культура людей / О. Терлецький // Там само. – Львів, 1930. – Рік III. 1929–1930. – Ч. 31 (7). – С. 198–203; Його ж. Геритичне мистецтво в старинних і середньовічних часах / О. Терлецький // Там само. – Львів, 1931. – Рік IV. 1930–1931. – Ч. 43(7). – С. 208–214; Його ж. Бенедиктинська мистецька школа в Бойроні / О. Терлецький // Там само. – Ч. 44 (8). – С. 236–239.

²⁵ Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935–25.XII.1937 р. – Львів: Накладом Товариства, 1937. – С. 115.

мала джерелознавча комісія під проводом О. Терлецького і М. Андруска – це, насправді, був семінар для старших студентів-істориків, що хотіли спеціалізуватися в історії України[...]”²⁶. Обоє істориків працювали в НТШ до його ліквідації радянським режимом у 1939 р.

Варто звернути увагу на те, що їх підписи, поруч з іншими, стоять під привітальною телеграмою з нагоди 60-літнього ювілею М. Грушевського у 1926 р.: “Згадуючи студентські часи і спільну працю з Вами, вітаємо Вас, вельмишановний Михайле Сергійовичу, з ювілеєм. Бувші ученики Герасимчук, Філарет Колеса, Кордуба, Крип’якевич, Коренець, Омелян Терлецький”²⁷.

Ще однією важливою сторінкою подвижницької громадської діяльності О. Терлецького й І. Крип’якевича була їхня багаторічна праця в товаристві “Просвіта”. Просвітянська діяльність О. Терлецького розпочалася в 1902 р. у Тернополі, коли його обрали заступником голови місцевої філії товариства. В подальшому вона відбувалася на різних рівнях – організаційному, тобто участі у керівних структурах й, відповідно, можливостях впливати на вироблення його програмних засад, у щоденній практичній роботі – читанні лекцій, бесід, організації і проведенні різноманітних курсів, редагуванні просвітянських часописів й публікації у них своїх статей, розвідок і, врешті, саме товариство “Просвіта” видало основні праці О. Терлецького з історії України та українського державотворення.

Починаючи з 1923 р. і до ліквідації товариства радянським режимом у 1939 р., він постійно входив до складу його керівних органів. За головування М. Галушинського був одним із його заступників (1923), а в 1925 р. став членом Головного відділу, референтом фонду “Учітєся, брати мої”. Членом V Головного відділу і одним із заступників голови був упродовж 1926–1927 рр., а в 1933–1935 рр. очолював Бібліотечну комісію. Він редагував фаховий журнал товариства “Народна Просвіта”, брав активну участь у підготовці та відзначенні 60-річного і 70-річного ювілеїв “Просвіти”, зокрема очолював т. зв. “конгресовий комітет”, який в рамках відзначення 70-річчя “Просвіти” мав підготувати і провести Конгрес української культури. У 1937–1938 рр. займав посаду другого заступника голови товариства – І. Брика, а у 1939 р. під час виборів нового голови “Просвіти” кандидував на цю посаду. Ряд статей О. Терлецького побачили світ у “Народному ілюстрованому календарі товариства “Просвіта”, “Житті і знанні”²⁸.

І. Крип’якевич членом “Просвіти” став ще в студентські роки. Він займався просвітницькою діяльністю в складі різних студентських структур: Українського студентського товариства при Львівському університеті “Академічна громада”, “Просвітнього кружка”, Українського Студентського Союзу, зокрема його Видавничої комісії та ін. Був референтом Головного Відділу товариства, заступником голови Бібліотечної комісії, редагував “Історичну бібліотеку «Просвіти»”, працював співробітником журналу “Життя і знання”²⁹. У виданнях товариства: “Письмо з Просвіти”, “Календар Просвіти”, “Життя і знання” видруковано понад сто розмаїтих статей, здебільшого на історичну тематику. Отже, О. Терлецький та І. Крип’якевич свою співпрацю з “Просвітою”

²⁶ Крип’якевич І. Спогади (Автобіографія). – С. 125.

²⁷ Рубльов О. До історії співпраці Івана Крип’якевича... – С. 751–752.

²⁸ Труба Р. Омелян Терлецький (1873–1958)... – С. 28–35.

²⁹ Литвин Т. Іван Крип’якевич як історик-просвітянин / Т. Литвин, М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2010. – Вип. 19. – С. 436–444.

розпочали на початку ХХ ст. і вона тривала до ліквідації товариства радянським режимом у 1939 р. Для О. Терлецького робота у “Просвіті” стала визначальною у його громадській діяльності, особливо у міжвоєнний період. І. Крип’якевич зосередився на науковій роботі, їх просвітянська діяльність дуже часто перетиналася – в Бібліотечній комісії, редагуванні просвітянських часописів, публікації в них власних праць.

У роки Першої світової війни обидва співпрацювали із Союзом визволення України (далі – СВУ), який за час свого існування налічував у своїх рядах понад 250 членів, в т. ч. О. Терлецького й І. Крип’якевича³⁰. Зокрема О. Терлецький працював у Просвітньому відділі СВУ – читав лекції на різноманітну тематику в таборах для військовополонених-українців у Раштаті, Вецлярі та Зальцведелі, був диригентом таборового хору та оркестру, редагував таборовий часопис “Шлях”, в якому, а також в “Громадській думці”, “Вільному слові” опублікував понад сімдесят статей³¹. Науковим підсумком його роботи у таборах стала оригінальна, великоформатна, ілюстрована, багатосторінкова монографія “Історія української громади в Раштаті 1915–1918”³², написана з використанням потужної джерельної бази, зокрема документів таборової адміністрації, зокрема Просвітнього відділу СВУ, які на сьогодні здебільшого втрачені для історичної науки.

І. Крип’якевич очолював Бюро культурної помочі для українського населення окупованих областей, що його створив СВУ разом із Загальною Українською Радою (далі – ЗУР). Воно налагоджувало українське шкільництво, збирало для нього фонди і загалом облаштовувало культурно-національне життя на Волині та Холмщині. Оскільки українським шкільництвом на Волині займалися Українські Січові Стрільці, І. Крип’якевич розробив для них спеціальну анкету щодо проведення там культурно-освітньої праці, а для СВУ, ЗУР і Львівської греко-католицької консисторії підготував спеціальні меморіали про необхідність відродження греко-католицької церкви на теренах Холмщини, Волині й окремих місцевостях Білорусії та Литви. Окрім того, І. Крип’якевич у рамках видавничої діяльності СВУ підготував і опублікував ряд актуальних праць³³.

Таким чином, участю в діяльності СВУ для О. Терлецького й І. Крип’якевича закінчився перший австрійський період їхнього життя, під час якого закінчили Львівський університет, розпочали науковий й педагогічний шлях та громадську працю. Варто зауважити, що у цей період вони обидва були пов’язані з Тернопільщиною. Так, О. Терлецький, починаючи з 1898 р. і до 1913 р., тобто майже

³⁰ Патер І. Діяльність Івана Крип’якевича в Союзі визволення України / І. Патер // Україна. – Вип. 8. – С. 267.

³¹ Труба Р. Діяльність Омеляна Терлецького у таборах для військовополонених українців у Німеччині 1916–1919 рр. / Р. Труба // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2013. – Вип. 1: у 2 ч., – Ч. 2. – С. 96–102.

³² Терлецький О. Історія української громади в Раштаті 1915–1918 / О. Терлецький. – Київ; Ляйпціг: Українська накладня, 1919. – 428 с.

³³ Крип’якевич І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915 / І. Крип’якевич. – Відень, – 116 с.; Його ж. Холмщина / І. Крип’якевич. – Львів, 1915. – 32 с.; Його ж. Українське військо / І. Крип’якевич. – Відень: СВУ, 1916. – 22 с.; Його ж. Знищення українських земель / І. Крип’якевич // Вісник союзу визволення України. – 1915. – Ч. 39–42, 17–24 жовтня; Його ж. Організація зайнятих українських земель / І. К. // Там само. – Ч. 43–44. – 31 жовтня.

п'ятнадцять років, працював професором Вищої реальної школи у Тернополі³⁴. Відповідно частина дитинства І. Крип'якевича теж пройшла на Тернопільщині, де з 1891 по 1895 рр. його батько Петро Крип'якевич був парохом с. Гнилиці Великі, неподалік Збаража³⁵. Розпад Австро-Угорської монархії, виникнення й падіння ЗУНР, польська окупація західноукраїнських земель започаткували новий етап їх педагогічно- громадської й наукової діяльності.

Окрім педагогічної праці в державних навчальних закладах Австро-Угорщини та Польщі, зокрема в Академічній гімназії у Львові, О. Терлецький та І. Крип'якевич викладали в недержавних освітніх закладах. Так, О. Терлецький у 1912–1913 н. р. очолював приватну гімназію товариства “Рідна школа” у Чорткові, 1929–1933 р. був управителем Дівочої гуманістичної гімназії “Рідної школи” у Львові, викладав історію та астрономію. Очолював Українське педагогічне товариство “Рідна школа” у 1923–1924 рр., 1926 р. Був головою ще однієї педагогічної інституції – “Учительської громади” у 1927–1928 рр., співпрацював з журналом товариства “Українська школа”, редагував часопис “Світло”. Перу О. Терлецького належить цінна робота “Історія Учительської громади”³⁶.

І. Крип'якевич теж працював у різних українських недержавних закладах, так після закінчення університету у 1909–1910 рр. був учителем гімназії в Рогатині. Пізніше в своїх спогадах зазначав: “...від кінця 1909 до половини 1910 р. щотижня їздив на три дні до Рогатина. Це була моя перша учительська посада. [...] Я вчив історії, багато прикладаючи уваги до історії культури...”³⁷. Викладав також у Торговельній школі, гімназії Василіянок, жіночій учительській семінарії УПТ “Рідна школа”. Важливим етапом у педагогічній діяльності І. Крип'якевича було викладання в Українському таємному університеті у Львові, де він був секретарем сенату й читав на філософському факультеті курси історії України, української історіографії і керував семінаром істориків. У 1934–1939 рр. І. Крип'якевич працював професором Богословської академії. Як згадують його вихованці: “За відносно короткий час, від 1934 до 1939 р. [...] виховав цілий ряд науковців, які пішли слідами свого вчителя й присвятилися дослідам історії України, історії Української Церкви та української культури”³⁸. Важливою сторінкою життєвого шляху І. Крип'якевича й О. Терлецького стала популяризація ними історичних знань. Саме їх книжки з історії України були широковідомими на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. При цьому необхідно зазначити, що І. Крип'якевич вдало поєднував два напрямки у науковій діяльності – академічних і популяризаторських досліджень. Так, з-під його пера вийшли “Коротка історія України для початкових шкіл та 1-ої класи гімназії”³⁹. “Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас середніх шкіл

³⁴ Труба Р. Омелян Терлецький (1873–1958)... – С. 10–13.

³⁵ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія)... – С. 78–82.

³⁶ Терлецький О. Історія “Учительської громади” (1908–1933) / О. Терлецький // Двадцятьп'ятьліття товариства “Учительська громада”. Ювілейний науковий збірник. – Львів, 1935. – С. 7–48.

³⁷ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія)... – С. 103.

³⁸ Ленчик В. Д-р Іван Крип'якевич як професор Богословської академії у Львові / В. Ленчик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8. – С. 571.

³⁹ Крип'якевич І. Коротка історія України для початкових шкіл та 1-ої класи гімназії / І. Крип'якевич. – Київ; Львів; Відень: Т-во Вернигора, 1918. – 84 с.

та вчительських курсів”⁴⁰, “Шляхами слави українських князів”⁴¹, “Оповідання з історії України для нищих клас середніх шкіл”⁴², “Мала історія України”⁴³.

У контексті теми нашого дослідження символічним є факт виходу в 1941 р. книжки “Історія України від найдавніших до теперішніх часів”. Надрукована під псевдонімом “І. Петренко”, який приховує, по суті, двох авторів – Івана Крип’якевича та Омеляна Терлецького⁴⁴.

Під час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. у Проскурівській газеті “Український голос” було видруковано частину книжки О. Терлецького “Історія України”. У дев’ятнадцятому номері редакція вмістила таке оголошення: “На цьому друкуванні «Історії України» за підручником Ом. Терлецького [...] припиняємо, бо якраз закінчено «Княжу добу», що висвітлена у підручнику більш-менш повно. Далі йде розділ «Козацька доба», який ми подаватимемо вже за іншим підручником, а саме: Ів. Петренку «Історія України від найдавніших до теперішніх часів»⁴⁵, отже газета продовжувала публікувати “Історію України” І. Петренка, тобто спільну працю І. Крип’якевича та О. Терлецького. Зауважимо, що в час війни і децю пізніше за кордоном вийшов ще ряд книжок І. Крип’якевича⁴⁶ та О. Терлецького⁴⁷.

Власне О. Терлецький теж чимало прислужився до популяризації історичних знань взагалі, а історії України, зокрема⁴⁸. Володіючи ґрунтовними знаннями з історії, географії, мистецтвознавства, він послідовно формував національну свідомість українства як через активну громадсько-педагогічну діяльність, так і своїми численними історичними розвідками у формі статей, заміток, і особливо, науково-популярними книжками, серед них передовсім варто назвати: “Історія

⁴⁰ Його ж. Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас середніх шкіл та вчительських курсів / І. Крип’якевич. – Київ; Львів; Відень: Т-во Вернигора, 1919. – 90 с.

⁴¹ Його ж. Шляхами слави українських князів / І. Крип’якевич. – Львів: Українська книжка, 1918. – 67 с.

⁴² Його ж. Оповідання з історії України для нищих клас середніх шкіл. Перша частина княжа доба / І. Крип’якевич. – Львів: Українська книжка, 1918. – 84 с.

⁴³ Його ж. Мала історія України / І. К. – Львів, 1931. – 32 с. (Історичні листки, ч. 9).

⁴⁴ Дашкевич Я. Іван Крип’якевич – історик України / Я. Дашкевич // Крип’якевич І. П. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – С. 20; Його ж. Іван Крип’якевич – історик України / Я. Дашкевич // Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів, 2006. – С. 438; Бібліографія друкованих праць Івана Крип’якевича... – С. 58.

⁴⁵ Український голос. – 1941. – № 19.

⁴⁶ Крип’якевич І. Коротка історія України / І. Крип’якевич. – На чужині, 1946; Його ж. Мала історія України / І. Крип’якевич. – Фельдкірх-Форарльберг: Вид-во Заграва, 1947. – 48 с.; Його ж. Велика історія України. Видав Іван Тиктор, друге видання / І. Крип’якевич. – Львів-Вінніпег, 1948. – 967 с.; Його ж. Історія України / І. Крип’якевич. – Мюнхен: Накладом НТШ, 1949. – 360+VI с.; Його ж. Історія України. Короткий огляд / І. Крип’якевич. – Нью-Йорк: Вид-во Шкільної Ради, 1986. – 64 с.

⁴⁷ Терлецький О. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921 рр. / О. Терлецький. – 2-ге вид. попр. – Лондон: Об’єднання бувших воєнків українців, 1950. – 51 с.; Його ж. Історія Української держави: у 2 т. Т. 1. Княжа доба / О. Терлецький. – Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1972. – 247 с.; Його ж. Історія Української держави: у 2 т. Т. 2. Козацька доба / О. Терлецький. – Нью-Йорк: Вид-во Чарторийських, 1965. – 302 с.

⁴⁸ Труба Р. Омелян Терлецький – популяризатор історичних знань / Р. Труба // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: зб. наук, статей. – Львів, 2012. – Вип. 2. – С. 28–38.

України: княжа доба”⁴⁹, “Історія України: козацька доба”⁵⁰, “Історія України: від 1782 до 1917 р.”⁵¹, “Історія України від 1917 до найновіших часів”⁵², які згодом були доопрацьовані і вийшли окремою, великоформатною книгою “Історія України”⁵³. Перу О. Терлецького належить ще ряд праць, які розкривають важливі концептуальні проблеми вітчизняної історії⁵⁴.

Хочемо ще раз наголосити, що саме історичні роботи І. Крип’якевича й О. Терлецького були найбільш популярними і затребуваними у першій половині ХХ століття, причому не лише серед західноукраїнської громадськості, а й в інших регіонах України та на еміграції.

Доля зводила їх обох не тільки на громадсько-педагогічній та науково-популяризаторській ниві, а й у спільній роботі в наукових та навчальних інституціях. Так, у 1939–1941 рр., коли втретє змінився окупаційний режим і на західноукраїнських землях розпочався процес т.зв. “радянзації”, зокрема у сфері освіти та науки, І. Крип’якевич й О. Терлецький стали викладати у Львівському державному університеті та працювати у Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР⁵⁵.

Вже у вересні 1939 р. І. Крип’якевич стає вчителем Першої української гімназії, а О. Терлецький з кінця жовтня 1939 р. до середини січня 1940 рр. вчителює в одній із середніх шкіл Львова. Наприкінці жовтня 1939 р. І. Крип’якевича зарахували на посаду професора кафедри історії України Львівського університету, а з грудня призначили виконувача обов’язків завідувача цієї кафедри. О. Терлецький з середини січня 1940 р. став старшим викладачем і завідувачем кафедри історії середніх віків історичного факультету університету. У травні 1941 р. ВАК надав йому вчене звання доцента, але відмовив у присвоєнні вченого ступеня кандидата історичних наук⁵⁶.

Здавалося, що досвідчені українські професори нарешті отримали університетські кафедри і можуть присвятити себе улюбленій педагогічній праці. Вони справді енергійно взялися за складання навчальних програм, розробку історичних курсів, графіків лекцій, семінарських занять, консультацій тощо. Але в той же час допуск до викладання в радянському університеті вимагав певних вимушених компромісів з новим режимом, що давалося дуже непросто, особливо О. Терлецькому.

⁴⁹ *Терлецький О.* Історія України: княжа доба / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1936. – 72с. (Ч. 820).

⁵⁰ *Його ж.* Історія України: козацька доба / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1936. – 84 с. (Ч. 821).

⁵¹ *Його ж.* Історія України від 1782 до 1917 р. / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1936. – 104 с. (4. 827).

⁵² *Його ж.* Історія України від 1917 р. до найновіших часів / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1936. – 112 с. (4. 830).

⁵³ *Його ж.* Історія України з багатьма образками та мапами. Нове, переглянене й доповнене видання / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1938. – 408 с.

⁵⁴ *Його ж.* Гетьманська Україна і Запорозька Січ / О. Терлецький. – Львів: Накл. фонду Учителя, брати мої!, 1935. – 87 с.; *Його ж.* Від Переяслава до Конотопу (з приводу 280-ліття конотопського бою) / О. Терлецький. – Львів: Накл. Т-ва Просвіта, 1939. – 84 с.; *Його ж.* Визвольна боротьба українського народу / О. Терлецький. – Львів: Українське вид-во, 1941. – 92 с.; *Його ж.* Як будував і як руйнував український народ / О. Терлецький.

⁵⁵ Архів ЛНУ. Ф. Р. 119. – Оп. 1. Ос. – Мпр. 1448. – Арк. 36.

⁵⁶ *Луцький О.* Науково-організаційна і педагогічна діяльність І. П. Крип’якевича у вересні 1939 – червні 1941 рр. / О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8. – С. 791.

На початку 1940 р. І. Крип'якевич й О. Терлецький одержали змогу поєднувати педагогічну роботу в університеті з науковою працею у новоствореному Львівському відділі Інституту історії України АН УРСР. Першого лютого 1940 р. відділ офіційно розпочав свою діяльність. У ньому працювали: І. Крип'якевич – завідувач; О. Терлецький, В. Герасимчук, Ф. Голійчук – старші наукові співробітники; І. Карпинець, С. Білецький, О. Прицак — молодші наукові співробітники; Р. Лукань – бібліотекар. У відділі І. Крип'якевич розробляв тематику політичних, економічних та культурних зв'язків західноукраїнських земель із Наддніпрянською Україною і Росією в XVI–XVII ст., а О. Терлецький – національно-політичні відносини в Галичині від приєднання її до Австрійської імперії у 1772 р. до середини XIX ст. Обоє брали участь у написанні колективної монографії – нарисів з історії України, зокрема розділів про західноукраїнські землі, а також виступали з доповідями на червневій сесії 1940 р. АН УРСР, яка проходила у Львівському університеті.

У той же час варто зауважити, що ситуація, в якій вони опинилися із вступом на західноукраїнські землі червоної армії і встановленням радянської влади, кардинально відрізнялася від попередніх окупаційних режимів. “Гуманітарні інститути у Львові, – підкреслює О. Луцький, – розвивалися в умовах невщухаючих репресій, ідеологічного тиску, ізоляції від зовнішнього світу, пильного контролю партійних й адміністративних органів, цензури, в атмосфері непевності та страху. [...] Можливість наукової праці безпосередньо залежала від ступеня лояльності щодо радянської влади. [...] Праця в радянській установі була неможлива без вимушених компромісів, часом нещирості, що, своєю чергою поглиблювало почуття болю, розчарування, душевного дискомфорту”⁵⁷. Ці фактори мали суттєвий вплив на спосіб життя, викладацьку й наукову діяльність, зрештою стан здоров'я І. Крип'якевича й О. Терлецького, як у 1939–1941 рр., так і в повоєнний період.

А між ними був ще період німецької окупації, коли примхлива доля знову зводила їх обох під час роботи в одних інституціях, спільних видавничих проєктах та ін. У роки Другої світової війни І. Крип'якевич працював науковим редактором “Українського видавництва” у Львові, що випускало шкільні підручники, навчальні посібники, методичну літературу, збірки народних пісень, казок, літературно-художні видання. Окрім І. Крип'якевича, редакторами видавництва були В. Сімович, С. Гординський, Ю. Стефанік, Д. Штикало, З. Храпливий. Видавництво опублікувало ряд оригінальних праць Я. Пастернака, О. Степанів, М. Кордуби і, звичайно, І. Крип'якевича та О. Терлецького. Так, загалом упродовж 1941–1944 рр. побачили світ 62 різноформатні публікації⁵⁸ І. Крип'якевича, серед яких 8 книжок, 18 статей у літературно-мистецькому щомісячнику “Наші дні”, чотирнадцять у щоденнику “Краківські вісті” та інших виданнях Українського Центрального Комітету. Вони мали переважно просвітницький характер і в той же час висвітлювали знакові події та постаті української історії.

О. Терлецький теж співпрацював з “Українським видавництвом”, яке у 1941 р. перевидало його розвідку “Як будував і як руйнував український народ”⁵⁹

⁵⁷ Там само. – С. 794, 795, 799.

⁵⁸ Бібліографія друкованих праць І. Крип'якевича. – С. 58–61.

⁵⁹ *Терлецький О. Як будував і як руйнував український народ* / О. Терлецький. – Львів: Українське вид-во, 1941. – 24 с.

і видрукувало нову працю “Визвольна боротьба українського народу”⁶⁰. У “Краківських вістях” опублікував аналітичне дослідження, базоване на архівних матеріалах “Головна Руська Рада в 1848–1851 рр.”⁶¹ І. Крип’якевич та О. Терлецький друкувалися у щомісячнику “Студентський прапор”, помістивши там, відповідно, статті “Дві історичні повісті”⁶² й “Молодь в історії України”⁶³.

Окремо слід сказати про їх працю в Об’єднанні українських наукових робітників. У березні 1943 р. І. Крип’якевич в листі до О. Оглобина писав: “Об’єднання наукових робітників при УЦК розпочало свою роботу. Я веду “історичний гурток”, є в ньому до 20 людей: Кордуба, Терлецький, Карпинець, Білецький, Прицак [...] проф. Терлецький дав дуже інтересну доповідь про Головну Руську Раду з 1848 р.”⁶⁴. Цей гурток фактично виконував функцію колишньої історико-філософської секції НТШ. В рамках циклу лекцій “Галичина та її політичний, економічний та культурний стан у минулому і сучасному”, що їх проводило Об’єднання, було заслухано та обговорено ряд лекцій, серед яких І. Крип’якевича “Галичина в княжих часах” й О. Терлецького “Побут та культура Галичини впродовж століть”⁶⁵. Обидва історики також брали участь в засіданнях Літературно-мистецького клубу, під час яких прочитали доповіді: І. Крип’якевич “Чорне море в історії України”, О. Терлецький “Доля Галичини в історії України”⁶⁶.

Таким чином, навіть, у важких умовах нацистської окупації, І. Крип’якевич та О. Терлецький продовжували займатися науково-публіцистичною і громадською діяльністю, працювали в архівах, бібліотеках, видавали книжки, публікували у періодиці нові дослідження, брали участь в роботі різних українських інституцій.

Якщо перше їх знайомство з радянською дійсністю пройшло відносно безконфліктно, то після німецько-радянської війни розпочалися серйозні непорозуміння і переслідування. Тоталітарний комуністичний режим нещадно руйнував все українське, насамперед національні інституції, а також звичаї, традиції, мораль, церкву, культуру, викорінював т.зв. “український буржуазний націоналізм”, переслідував представників Львівської історичної школи М. Грушевського, до якої належали Іван Крип’якевич й Омелян Терлецький.

Якщо простежити життєвий шлях, науково-організаційну і педагогічну діяльність І. Крип’якевича у повоєнний період, матимемо таку картину: короткий час завідувач кафедри історії України й декан історичного факультету Львівського університету, завідувач Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР,

⁶⁰ Його ж. Визвольна боротьба українського народу / О. Терлецький. – Львів: Українське вид-во, 1941. – 92 с.

⁶¹ Його ж. Головна Руська Рада в 1848–1851 рр. / О. Терлецький // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 119–120.

⁶² Крип’якевич І. Дві історичні повісті / І. Крип’якевич // Студентський прапор. – 1944. – Ч. 2–3. – С. 62–65.

⁶³ Терлецький О. Молодь в історії України / О. Терлецький // Студентський прапор. – 1944. – Ч. 1(7). – С. 33–38.

⁶⁴ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглобина з 1943 року / Л. Винар // Український історик. – 2000. – № 1–3. – С. 266.

⁶⁵ Антонюк Н. Українське культурне життя в “Генеральній Губернії” (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси / Н. Антонюк. – Львів, 1997. – С. 90; Наші дні. – 1943. – № 11. – 1 лист. – С. 15.

⁶⁶ Студентський прапор. – 1944. – № 1. – С. 41.

далі – примусове переведення на роботу до Києва науковим співробітником згаданого академічного інституту й завідувачем відділу стародруків у Державній публічній бібліотеці АН УРСР, повернення до Львова, де спершу працює науковим працівником Музею етнографії та художнього промислу, пізніше завідувачем відділу історії України та директором Інституту суспільних наук АН УРСР. Попри брутальну, вульгарну і несправедливу критику І. Крип'якевич все ж зробив поступальну службу кар'єру. Крім присвоєння, без захисту, на підставі друкованих праць вченого ступеня доктора історичних наук і звання професора, у 1958 р. (коли помер О. Терлецький) його обрали академіком АН УРСР.

Як справедливо зауважує Я. Ісаєвич, “надання І. Крип'якевичу посад і звань було значною мірою виявом типового для періодів “відлиги” прагнення замаскувати справжню антиукраїнську суть режиму різним декоративними поступками, щоб ідейно обеззброїти противників влади, обманути зовнішніх спостерігачів, не відштовхнути збалансованих радянських емігрантів в українській еміграції”⁶⁷.

На особливості адміністративної і наукової роботи І. Крип'якевича в радянський період звертає увагу Ярослав Дашкевич: “Пів-на-пів” – такий був принцип, якого дотримувався директор Крип'якевич: 50 % справжньої твердої науки всіх відділів інституту (історії України, який очолював особисто, археології, літературознавства, мовознавства, економіки) і 50 % кон'юнктурної, відповіді на натиск академічного і позаакадемічного начальства”⁶⁸.

Що ж стосується О. Терлецького, то він так і не зміг адаптуватися до радянської дійсності, адже всі попередні наукові й педагогічні принципи, моральні застави, звичаї, традиції, уподобання, стиль життя, релігійні цінності потрібно було змінювати. Нині важко сказати – не зміг чи не захотів цього зробити О. Терлецький? Швидше всього і одне, і друге! Зрештою із приходом т. зв. “других совітів” у 1944 р. О. Терлецькому йшов уже 71-й рік – вік, коли розпочинати життя заново не можна було через усталені переконання та принципи, з одного боку, і вікові особливості, з іншого. На перший погляд він начебто зробив черговий крок у своїй службовій кар'єрі – нарешті отримав університетську кафедру, став доцентом і навіть, в. о. завідувача кафедри, але насправді саме в цей час зазнав найбільших принижень і переслідувань, звільнення з університету і академічного інституту.

Завершальним штрихом до порівняльної біографії обох істориків є ще один цікавий і повчальний факт: коли у 1953 р. директором Інституту суспільних наук АН УРСР став І. П. Крип'якевич, він розпочав клопотати про підвищення О. Терлецькому персональної пенсії з 600 до 1200 крб.⁶⁹.

⁶⁷ Ісаєвич Я. Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя. – С. 12.

⁶⁸ Дашкевич Я. Іван – історик України. – С. 431–432.

⁶⁹ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Ф. 1. – Оп. 3-Ос. – Од.зб. 110. – Арк. 95.